

KLAUDIA WOLNIEWICZ-SŁOMKA

ORCID 0000-0001-8839-9113

CELINA CZECH-WŁODARCZYK

ORCID 0000-0002-1134-7021

*Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
w Bydgoszczy*

MARSZ NIEPODLEGŁOŚCI, CZYLI O ZŁOŻONOŚCI I WIELOWYMIAROWOŚCI TEGO WYDARZENIA Z PERSPEKTYWY KONCEPCJI HETEROTOPII MICHELA FOUCAULTA¹

ABSTRACT. Wolniewicz-Słomka Klaudia, Czech-Włodarczyk Celina, *Marsz Niepodległości, czyli o złożoności i wielowymiarowości tego wydarzenia z perspektywy koncepcji heterotopii Michela Foucaulta* [Independence March, or on the Complexity and Multidimensionality of this Event from the Perspective of Michel Foucault's Concept of Heterotopia]. *Studia Edukacyjne* no. 71, 2023, Poznań 2023, pp. 155-175. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. Submitted: 30.11.2023. Accepted: 20.12.2023. DOI: 10.14746/se.2023.71.10

The annual, nationwide “Independence March” taking place on the anniversary of Poland regaining independence has become a phenomenon and the only event of its kind at that time. It brings together – in the physical sense – thousands of Poles. However, it is even more engaging in symbolic terms. The research aimed to analyze the Independence March as a heterotopic space according to Michel Foucault and, more precisely, to refer to four of the six principles of heterotopia proposed by the French philosopher. The first two principles apply to society in general and, therefore, were not analyzed in relation to the event of the Independence March. The remaining four were successfully used to reflect on it more deeply. Research has shown that the “Independence March” is an example of heterotopia, and what distinguishes it from other previously studied spaces with heterotopic features is the simultaneous variability and spatial stability, the range of influence, the multitude of ways of entering its space and the significant function it performs because of its complexity.

Key words: Independence March, heterotopia, Foucault, place, space

¹ Artykuł powstał w trakcie realizacji projektu „Heterotopie obywatelstwa. Dyskurs edukacyjny i pedagogie militaryzacji w przestrzeniach organizacji młodzieżowych. Ujęcie analityczno-krytyczne i porównawcze”, finansowanego z grantu Narodowego Centrum Nauki, w ramach konkursu OPUS 18 (nr umowy 2019/35/B/HS6/01365).

Wprowadzenie

Pierwsze marsze związane ze środowiskiem nacjonalistów i radykalnych narodowców, upamiętniające odzyskanie przez Polskę niepodległości 11 listopada 1918 roku, odbyły się już na początku lat 90. ubiegłego wieku (*Skini, policja i antyfaszyści*). Wtedy ich zasięg był lokalny – przeszły przez Kraków, Wrocław i Toruń (*Skini, policja i antyfaszyści*). Pierwszy, ogólnopolski marsz odbył się w Warszawie w 2010 roku, a jego organizatorami były Młodzież Wszechpolska (MW) i Obóz Narodowo-Radykalny (ONR). Rok później, we współpracy z innymi organizacjami narodowymi², MW i ONR założyły Stowarzyszenie Marsz Niepodległości. Jak podają organizatorzy Marszu, odbywającą się 11 listopada 2011 roku manifestację poparło wiele stowarzyszeń, a wśród nich: Związek Żołnierzy Narodowych Sił Zbrojnych, Oddział Warszawski Katolickiego Stowarzyszenia Dziennikarzy, Obóz Wielkiej Polski, Stowarzyszenie Solidarni 2010, Stowarzyszenie KoLibier, Fundacja Republikańska (*Historia Marszu Niepodległości*). Brak dostępu do oficjalnych dokumentów nie pozwala po pierwsze – na szczegółowe przedstawienie funkcjonowania Stowarzyszenia Marsz Niepodległości oraz po drugie – na wyznaczenie granic między MW i ONR, a także innymi organizacjami narodowymi a Marszem. Oznacza to, że MW i ONR będą niekiedy przenikały w przestrzeń Stowarzyszenia i przestrzeń Marszu.

Marsz Niepodległości stanowi bez wątpienia największe wydarzenie odbywające się 11 listopada w Polsce. W setną rocznicę tego święta, a więc 11 listopada 2018 roku, uczestniczyło w nim (według szacunków policji) około 200-250 tysięcy osób (Wirtualna Polska). Jednakże, każdego roku podejmowane są próby zablokowania Marszu, który przez środowiska liberalno-lewicowe uznawany jest za faszystowski (Wolniewicz-Słomka, 2023). W opozycji do takiego stanowiska stoją środowiska prawicowe, które bronią wydarzenia i podkreślają, że gromadzi on tysiące Polaków, którzy po prostu chcą świętować odzyskanie niepodległości przez Polskę (Wirtualna Polska). W 2018 roku ówczesna prezydent Warszawy – Hanna Gronkiewicz-Waltz zdecydowała o zablokowaniu tego wydarzenia. Podała wówczas dwa powody swojej decyzji: po pierwsze – niemożność zapewnienia bezpieczeństwa uczestnikom Marszu oraz po drugie – niezgodę na świętowanie stulecia niepodległości w sposób agresywny, nacjonalistyczny. Sąd Okręgowy w Warszawie unieważnił jednak jej decyzję i uznał wydarzenie za legalne³. Tym, co okazało

² Organizacje te określają siebie jako narodowe, niemniej jednak w dyskursie publicznym najczęściej określa się je mianem nacjonalistycznych i taką terminologię stosujemy badając właśnie dyskurs prasowy.

³ Marsz czy dwa marsze? Gronkiewicz-Waltz składa odwołanie; <https://www.rp.pl/wydarzenia/art1648491-marsz-czy-dwa-marsze-gronkiewicz-waltz-sklada-odwolanie>.

się specyficzne dla Marszu w 2018 roku, była próba jego połączenia z oficjalnymi obchodami państwowymi. Partia rządząca Prawo i Sprawiedliwość nie mogła sobie pozwolić na dołączenie do Marszu i oskarżenia o wspieranie jego narodowościowych haseł, więc podjęła próby organizacji własnego. Stowarzyszenie „Marsz Niepodległości” – oficjalny jego organizator – oskarżył wówczas partię opozycyjną – Platformę Obywatelską o próbę zakazu organizacji Marszu, a Prawo i Sprawiedliwość – o zawłaszczenie wydarzenia. Finałnie odbyły się dwa marsze w jednym – „Marsz Niepodległości środowisk narodowych i państwowy Biało-Czerwony Marsz „Dla Ciebie Polsko” pod patronatem prezydenta Andrzeja Dudy”⁴. Ten drugi stał na czele tego pierwszego, ale kolumna rządowa była od niego oddzielona.

Fenomen Marszu Niepodległości analizowano z różnych perspektyw, zarówno przez pojedynczych badaczy (Malendowicz, 2016; Wiącek, 2019; Rukat, 2020), zespoły badaczy (praca zbiorowa pod redakcją Rafała Wiśniewskiego, 2020; Witkowski, Woroncow, Puchała, 2023), jak też instytucje (raport „Polacy o obchodach święta Niepodległości”, 2019; raport „Znaczenie społeczne i reakcje na Marsz Polski Niepodległej we Wrocławiu 11 listopada 2018 r.”). Paweł Malendowicz przyglądał się „Marszowi Niepodległości” z perspektywy politycznej. Poprzez zastosowanie zróżnicowanej metodologii – obserwacji uczestniczącej w połączeniu z analizą dokumentów stowarzyszeń i partii politycznych uczestniczących w Marszu, wywiadami przeprowadzonymi z polskimi nacjonalistami i członkami partii nacjonalistycznych z innych państw europejskich – skoncentrował się na rzeczywistym (wolnym od wpływu mediów) przesłaniu Marszu Niepodległości, charakterystykach uczestników i ich stosunku do problemów ówczesnej im Polski oraz propagowanej przez nich wizji przyszłości Europy. „Marsz Niepodległości”, który poddał analizie to marsz z 2015 roku. Elżbieta Wiącek analizowała retoryczny wymiar marszów, które odbywały się w latach 2010-2017, koncentrując się na polityce wielokulturowości Unii Europejskiej i kryzysie uchodźczym. Rafał Rukat (2020) skoncentrował się na tym, kim są „zwykli ludzie” uczestniczący w marszu w badanych przez niego latach 2012-2014. Z kolei, zespół badaczy pod kierunkiem Rafała Wiśniewskiego, stosując zróżnicowaną metodologię badawczą (sondaże, podejście etnograficzne, ilościowa analiza treści i analiza sieci społecznych)

(...) przeprowadził mezosocjologiczne i makrosocjologiczne analizy porównawcze, interpretując procesy i zjawiska dominujące w społeczeństwie polskim w kontekście różnych sposobów świętowania rocznic państwowych na przykładzie Święta Niepodległości (Wiśniewski in., 2019, s. 9).

⁴ Marsze „Dla Ciebie Polsko” i Niepodległości w Warszawie: 250 tysięcy ludzi na ulicach! https://www.rmfm24.pl/raporty/raport-100-lat-niepodleglej/fakty/news-marsze-dla-ciebie-polsko-i-niepodleglosci-w-warszawie-250-ty,nId,2659313#crp_state=1.

Ponadto, analizując badania, autorzy koncentrowali się na

(...) opisie struktury rytuałów społecznych, mechanizmów utrwalania działań społecznych oraz stosowanych kanałów mobilizacji społecznej (Wiśniewski i in., 2019, s. 9).

Witkowski i inni oprócz tego, że opisują rozwój Marszu, struktur organizacyjnych tego wydarzenia oraz powiązań z władzami, to przede wszystkim kreślą jego rolę – centralne miejsce do kontaktu ekstremistów z całą Europą (2023).

W artykule badamy wydarzenie „Marsz Niepodległości”, który traktujemy jako zjawisko społeczne z właściwymi jemu cechami, funkcjami i wytworzonymi relacjami międzyludzkimi, jednak z tym zastrzeżeniem, że jego częścią mogą stać się ludzie, którzy nie wytworzyli relacji z pozostałymi uczestnikami Marszu (czerpiemy z definicji „zjawiska społecznego” skonstruowanej przez Biuro Badań Nauk Behawioralnych i Społecznych). Definiujemy zatem marsz jako zachowanie będące efektem zamierzonej lub nie ludzkiej aktywności (działania członków określonej wspólnoty, organizacji) i na nią też wpływającej, powodujące określone zachowania i kreujące konkretne postawy. Celem pełniejszego zrozumienia tego zjawiska odwołujemy się do Marszu z 2018 roku i treści publikowanych wówczas na stronach internetowych oraz w mediach społecznościowych (Facebook) przez określone organizacje (MW i ONR) oraz wybranych artykułów prasowych jemu poświęconych. Marsz, który się wówczas odbył był wyjątkowy, ponieważ upamiętniał setną rocznicę odzyskania niepodległości przez Polskę, a zgodnie z perspektywą Foucaultowską, rocznicowe obchody traktujemy jako swoisty „punkt krańcowy”, w którym wiedza i władza ujawniają się poprzez swoje efekty i stają się bardziej podatne na zbadanie. Uznajemy zatem Marsz Niepodległości z 2018 roku za ten, który daje najpełniejszy obraz tego wydarzenia.

Założenia teoretyczne

Michel Foucault podczas wykładu dla architektów, który odbył się 14 marca 1967 roku zaprezentował koncepcję heterotopii. Heterotopie rozumiał jako „miejsca rzeczywiste obecne w każdej kulturze, wyznaczone wraz z tworzeniem się społeczeństwa” (Foucault, 2005, s. 120), stojące w opozycji do utopii, będące więc kontrmiejscami, „innymi przestrzeniami”. Koncepcja heterotopii opiera się na sześciu zasadach:

- 1) każda kultura tworzy heterotopie;
- 2) każda heterotopia pełni określoną funkcję w społeczeństwie;
- 3) heterotopia może zestawiać w jednym miejscu niekompatybilne ze sobą przestrzenie;

4) heterotopie związane są z czasem, ale w dwojaki sposób: po pierwsze tworzą miejsca, które kumulują czas w nieskończoność tworząc archiwa, zamykające czas w nieskończoność (heterochronie), a po drugie tworzą miejsca które cechuje temporalność, nietrwałość, powtarzalność i przemijalność;

5) „heterotopie zawsze zakładają system otwarcia i zamknięcia, który jednocześnie izoluje je i czyni przepuszczalnymi” (Foucault, 2005, s. 123);

6) heterotopie pełnią pewną funkcję wobec pozostałych przestrzeni.

Jak zauważa Aleksandra Wójtowicz, Foucault swój wykład kierował do architektów i zwracał uwagę na „kulturowe znaczenie miejsc (oraz historii ich przemian), które byłyby uwzględniane w praktykach planistycznych”, co nie nastąpiło (Wójtowicz, 2014, s. 186). Heterotopie stały się koncepcją badaną przez reprezentantów różnych dyscyplin nauk humanistycznych i społecznych. Wspomniana już Aleksandra Wójtowicz (2014) wprowadziła kategorię heterotopii afektywnej, o której pisała, że jest to:

miejsce, w obrębie którego dokonuje się kumulacja treści o wymowie ideologicznej, historycznej, religijnej, narodowej. Znaczenie nadane tej przestrzeni, przez określony podmiot, jest potem deszyfrowane przez inny. Pierwotne oddziaływanie i późniejsza presja wywierane na wspólnotę odbywają się za sprawą reinterpretacji przestrzeni i celowych działań (pozytywnych bądź opresyjnych), w działaniach tych zaś manipuluje się sferą emocjonalną zbiorowości. Miejsce, które wykazując cechy heterotopii (symboliczne, kumulujące czas, łączące w swoim obrębie różne przestrzenie etc.), staje się obiektem przetargów i manifestacji m.in. ideologicznych – przez odwołanie do zbiorowych skojarzeń z nim związanych, manipulowanie historią i zmianami architektonicznymi (Wójtowicz, 2014, ss. 307-308).

Heterotopię afektywną opisywała na przykładzie Pałacu Staszica w Warszawie i postulowała, aby odnosiła się do realnego miejsca architektonicznego. Jest to kategoria, którą, naszym zdaniem, można odnieść do Marszu Niepodległości, ale nie zajmujemy się tym zagadnieniem w tym artykule naukowym.

Kategoria heterotopii najczęściej pojawia się w literaturze albo jako koncepcja filozoficzna miejsca zestawiona z innymi koncepcjami proponowanymi przez różnych badaczy, albo jako kategoria zestawiana z różnymi fizycznymi lub nie-fizycznymi miejscami, wydarzeniami, doświadczeniami i zjawiskami, które zostają poddane analizie celem pokazania, na ile te wybrane arbitralnie przez badaczy przestrzenie spełniają cechy heterotopie i w jaki sposób. W tym pierwszym ujęciu, można wskazać prace autorstwa między innymi Moniki Jaworskiej-Witkowskiej (2015), która koncentruje się na różnym sposobie myślenia o przestrzeni, odwołując się do innych dużych kategorii, takich jak allotopie i atopsy oraz Małgorzaty Piaseckiej (2020), która heterotopie zestawia z utopiami i trzecią przestrzenią. W drugim ujęciu można wymienić badaczy zajmujących się trwałymi, fizycznymi przestrzeniami, ta-

kimi jak szkoła (Archacka, 2016), przedszkole (Kurcińska, 2018), szkoła wyższa (Blair, 2009), dom dziecka (Kurzynoga, 2012), przestrzeniami fizycznymi utworzonymi na chwilę – tu warto wskazać wydarzenie „Noc Kultury”, o którym pisali Przemysław Głuchowski, Małgorzata Klimkowska (2021), czy badaczy opisujących nieistniejące fizycznie przestrzenie, jak doświadczenie wojenne czeczeńskich uchodźców zlokalizowane w przestrzeni pociągu (Januszewska, 2021). Przedstawiając koncepcję heterotopii w ten sposób, a więc z odwołaniem się do miejsc fizycznie istniejących lub nie, badacze starają się odnieść do zasad heterotopii sformułowanych przez Foucaulta. W tym tekście badamy wydarzenie, jakim jest „Marsz Niepodległości” w tym drugim ujęciu. Staramy się opisać i przeanalizować je w odniesieniu do czterech spośród sześciu zasad heterotopii, ponieważ pierwsze dwie odwołują się do skali makro, w której funkcjonują społeczeństwa. Szukamy odpowiedzi na pytania, czy i w jakim zakresie „Marsz Niepodległości” może być uznany za heterotopię w myśl koncepcji zaproponowanej przez Michela Foucaulta.

Wydarzenie „Marsz Niepodległości” wyróżnia się na tle pozostałych, wcześniej już analizowanych, heterotopii z kilku powodów. Po pierwsze, jest wydarzeniem, które „przemieszcza się” w trakcie swojego trwania. Maszerując przemierzają Warszawę począwszy od Ronda Dmowskiego skończywszy na Stadionie Narodowym. Po drugie, pomimo że odbywa się w pewnej, określonej (fizycznie) przestrzeni, to jednak „rozlewa się” (nie-fizycznie) na cały kraj. W 2018 roku, w zależności od szacunków, Marsz fizycznie zgromadził nawet do 250 tysięcy uczestników, ale za pośrednictwem mediów dotarł do znacznie większego grona odbiorców. Towarzyszą mu ogromne emocje, które pozwalają nam twierdzić, że mógłby być analizowany jako heterotopia afektywna, co sygnalizowałyśmy powyżej. Odpowiedź: po trzecie, w odniesieniu do założeń Foucaulta, zgodnie z którym heterotopia stoi w opozycji do przestrzeni publicznej, „Marsz Niepodległości” spełnia warunki zarówno heterotopii, jak i przestrzeni publicznej. Wynika to z tego, że dla niektórych wejście w przestrzeń Marszu nie wiąże się z koniecznością spełnienia żadnych warunków, co powoduje, że przestrzeń ta może być w niewielkim aspekcie uznana za publiczną. Niewielkim, ponieważ wymaga ona jednak od uczestników, jak pokazują badania Rafała Rukata (2020), pewnej wspólnoty światopoglądów.

Założenia metodologiczne

Badania osadzone zostały w paradygmacie konstruktywistycznym, między innymi ze względu na rolę badacza w procesie gromadzenia i analizy danych, którą Norman Denzin i Yvonne Lincoln określają, jako „mediatora

wielogłosowej rekonstrukcji” (2005, s. 196). Zdajemy sobie sprawę, że rekonstrukcja znaczeń w analizowanych przez nas dokumentach jest jedną z wielu możliwych, ale jednocześnie stanowi konsekwencję przyjętych założeń teoretycznych dotyczących przedmiotu badań. Badania zostały przeprowadzone w ramach strategii jakościowej.

Centralną kategorią teoretyczno-analityczną artykułu jest kategoria heterotopii autorstwa Foucaulta. Jak już wspomnieliśmy, badacz wskazał sześć jej zasad, z których analizie poddałyśmy cztery (od trzeciej do szóstej), przyjmując, że pierwsza i druga mają charakter ogólny i odnoszą się raczej do społeczeństwa w skali makro.

Zgromadzony materiał badawczy obejmuje: oficjalne dokumenty organizacji współtworzących Stowarzyszenie Marsz Niepodległości, to jest MW i ONR (np. statuty, oświadczenia); informacje na temat tego wydarzenia udostępnione przez Stowarzyszenie Marsz Niepodległości na stronie internetowej, a zwłaszcza poświęcone historii Marszu oraz pracy wolontariackiej na rzecz Marszu (brak oficjalnych dokumentów, w tym statutu Stowarzyszenia dostępnego online); posty na Facebooku MW z 2018 roku oraz artykuły prasowe z 2018 roku. Artykuły prasowe poddane analizie obejmowały treści opublikowane w następujących, ogólnopolskich tytułach prasowych: dziennikach – „Gazecie Wyborczej”, „Rzeczpospolitej”, „Dzienniku Gazecie Prawnej”, „Fakcie” i „Super Expressie” oraz tygodnikach: „Newsweek Polska”, „Do Rzeczy” i „Sieci”. Treści prasowe wybrane do analizy musiały spełniać dwa kryteria: po pierwsze – odnosić się do badanych organizacji młodzieżowych organizujących Marsz Niepodległości, to jest do MW i ONR-u oraz po drugie – odnosić się do samego Marszu Niepodległości. Zestawienie przeanalizowanego materiału badawczego przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1

Zestawienie przeanalizowanych treści

	Liczba przeanalizowanych tekstów
Oficjalne dokumenty badanych organizacji (statuty, deklaracje ideowe, oświadczenia)	MW: 9
	ONR: 5
Informacje poświęcone Stowarzyszeniu MN i samemu Marszowi Niepodległości	3
Wpisy MW umieszczone na FB	109
Artykuły prasowe	106
Ogółem	232

* Opracowanie własne: K. Wolniewicz-Słomka, C. Czech-Włodarczyk.

Metodą zbierania danych było przeszukiwanie źródeł wtórnych, natomiast metodą analizy – analiza treści na podstawie zdefiniowanych na potrzeby artykułu kodów odnoszących się do poszczególnych zasad heterotopii. Podstawowymi kodami wykorzystywanymi w tym artykule są następujące, duże kategorie kodowe: *wspólnota/naród/państwo*, *normy/wartości*, *struktura organizacji* oraz *partycypacja*. Pierwszy kod – *wspólnota/naród/państwo* – odnosi się do dyskursywnego obrazu poszczególnych osób oraz wspólnot, z którymi badane organizacje się identyfikują lub wręcz przeciwnie. Druga z nich – *normy i wartości* – odwołuje się do tego, co badane grupy współtworzące Marsz Niepodległości, to jest Młodzież Wszechpolska, Obóz Narodowo-Radykalny oraz Stowarzyszenie Marsz Niepodległości uznają za ważne i co nimi kieruje w działaniu. Następnie – *struktura organizacji* – pozwala opisać układ i wzajemne relacje organów wewnętrznych wspomnianych wyżej organizacji. Ostatnia kategoria kodowa – *partycypacja* – obejmuje szeroko pojętą aktywność badanych organizacji w odniesieniu do Marszu Niepodległości. Analiza tego kodu, razem z kodem *normy i wartości* ukierunkowana jest na czwartą zasadę heterotopii. Analiza kodów *normy/wartości*, *struktura organizacji* oraz *partycypacja* pozwala z kolei na przyjrzenie się trzeciej zasadzie, zgodnie z którą heterotopia może zestawiać ze sobą różne przestrzenie.

Pytanie badawcze, jakie stawiamy brzmi: Czy Marsz Niepodległości jest przestrzenią heterotopijną w odniesieniu do czterech zasad heterotopii sformułowanych przez Michela Foucaulta i co o tym świadczy?

Wyniki analiz

Trzecia zasada

Zgodnie z trzecią zasadą heterotopii, zestawia ona w jednym realnym miejscu (*lieu*) liczne przestrzenie, liczne miejsca (*emplacements*), które są ze sobą niekompatybilne. Michel Foucault za przykłady podaje tu przestrzenie teatru, który „wnosi na prostokąt sceny cały szereg miejsc wzajemnie sobie obcych” (Foucault, 2005, s. 122) czy kina, „które jest bardzo dziwnym prostokątnym pomieszczeniem, w głębi którego na dwuwymiarowym ekranie widzi się projekcję trójwymiarowej przestrzeni” (Foucault, 2005, s. 122). Marsz Niepodległości również zestawia w jednym miejscu różne, nieprzystające do siebie przestrzenie, jednak z tą różnicą, że po pierwsze, to realne miejsce ma charakter ruchomy – marsz porusza się po pewnej trasie i właściwie w żadnym jego momencie nie można mówić o tym, że „dzieje się” w stałym, jednym miejscu. Różni się zatem od wielu badanych heterotopii, które pomimo swojej krótkotrwałości były jednak stałe przestrzennie (np. heterotopia festiwalu Nocy Kultury). Jednak jest on stały w tym sensie, że co

roku odbywa się w tym samym miejscu (jego trasa przebiega podobnie co roku) – w Warszawie, stolicy Polski. Po drugie, ta ruchomość marszu może powodować, że na różnych jego etapach mogą do niego dołączyć różni ludzie, zmieniając w ten sposób przestrzenie, które go tworzą. Oznacza to, że ta niekompatybilność i nieprzystawalność charakteryzująca heterotopię może ulegać ciągłym zmianom.

Analiza zjawiska, jakim jest Marsz Niepodległości, pokazuje, że w realnym miejscu, w którym się odbywa krzyżuje się wiele różnych przestrzeni. Po pierwsze, uwidacznia się tu przestrzeń organizatorów Marszu, a więc Młodzieży Wszechpolskiej, Obozu Narodowo-Radykalnego i współtworzonego przez nie Stowarzyszenia Marsz Niepodległości. Istotą tej przestrzeni jest pokazanie, że wymienione organizacje są twórcami tego marszu.

Przykład 1.

„Młodzież Wszechpolska wzorem lat poprzednich postanowiła zaznaczyć swoją obecność w tłumie maszerujących, tworząc wyróżniającą się kolumnę z wieloma transparentami, okrzykami i swoimi barwami. Zapraszamy do zapoznania się z naszą krótką relacją fotograficzną” (Marsz Niepodległości 2018!, wpis ze strony <https://mw.org.pl/>, opublikowany przez organizację 19.11.2018, [dostępny w zgromadzonym w trakcie trwania projektu materiale badawczym, umieszczonym w Atlasie]).

Przestrzeń ta jest widoczna, ponieważ na wspomianej relacji fotograficznej (fot. 1 i 2) działacze obu organizacji (MW i ONR) są podpisani jako działacze konkretnych organizacji oraz niosą reprezentujące ją symbole.

Jednocześnie, równoległe do przestrzeni tych organizacji dołączają inne, mniej liczne, mniej współgrające, jak na przykład obejmujące przedstawicieli poszczególnych miast.

Po drugie, innym rodzajem przestrzeni, która wyłania się podczas tego Marszu jest przestrzeń ideologiczna, która pozwala wymienionym organizacjom zamantamentować swoje poglądy, co również czynią w sposób namacalny i widoczny, niosąc transparenty z ideologicznymi hasłami. W 2018 roku pojawiły się między innymi takie: „Życie i śmierć dla narodu” (MW) czy hasło „My wszyscy z nich” (MW), któremu towarzyszyły zdjęcia patronów ruchu, między innymi Romana Dmowskiego, Jana Mosdorfa. Poglądy te są również manifestowane obecnością flag Polski, czy tych z wizerunkiem Maryi z dziecią Jezus. Jak zauważa Klaudia Wolniewicz-Słomka (2023), w dyskursie medialnym pojawiają się dwie narracje, zgodnie z którymi albo w Marszu idą neofaszyści (stanowisko lewicowo-liberalnych mediów), albo w Marszu idzie całe polskie społeczeństwo (stanowisko mediów prawicowych). Obie z nich są nieprawdziwe, ponieważ w Marszu rzeczywiście biorą udział różne grupy społeczne, które są zróżnicowane pogładowo, jednak to zróżnicowanie mie-

Fot. 1. Działacze MW podczas Marszu Niepodległości w 2018 roku
(źródło: Marsz Niepodległości 2018)

Fot. 2. Działacze ONR podczas Marszu Niepodległości w 2018 roku
(źródło: Warszawa: Relacja z Marszu Niepodległości 2018)

ści się raczej w szeroko pojmowanych poglądach prawicowych. Jak zauważa Rafał Rukat, trudno „wyobrazić sobie, by partycypowały w nim np. feministki lub ekolodzy” (2020, s. 4). Tymi, którzy maszerują są członkowie oraz zwolennicy Prawa i Sprawiedliwości oraz innych, mniejszych ugrupowań prawicowych, konserwatywni liberałowie, republikanie, a nawet neopoganie (Rukat, 2020, s. 4). Ponadto, uczestniczą w nim inne, narodowe ugrupowania z Europy, jak na przykład włoska Forza Nuova. Podczas Marszu można także spotkać przedstawicieli różnych miast – na przykład „Oławskich Patriotów” (Rukat, 2020, s. 4), grupy rekonstrukcyjne, kibiców. Do przestrzeni tej dołączają od czasu do czasu dziennikarze różnych mediów – również reprezentujących odmienny od uczestników światopogląd, to jest lewicowo-liberalny, czyniąc tę przestrzeń jeszcze mniej światopoglądowo kompatybilną i spójną. Ideologiczny wymiar tej przestrzeni wiąże się również z tym wszystkim, co niewypowiedziane, co ukryte, a co wchodzi w „skład” sposobu myślenia uczestników Marszu.

Po trzecie, w odniesieniu do samego Marszu jako wydarzenia, dla organizatorów jest to sfera *sacrum*. Działacze organizacji narodowych bronią tej świętej przestrzeni, nie pozwalają jej sobie odebrać, traktują ją z szacunkiem, walczą o nią, gdy trzeba.

Przykład 2.

„Zamieszanie z organizacją postanowił także wykorzystać rząd Prawa i Sprawiedliwości, który pomimo szumnych zapowiedzi już 3 lata temu na temat obchodów 100-lecia odzyskania niepodległości, nie zorganizował praktycznie nic. Podjęta próba przejęcia wydarzenia przez organy państwowe spaliła na panewce tylko dzięki nieustępliwej postawie organizatorów ze Stowarzyszenia” (Marsz Niepodległości 2018!, wpis ze strony <https://mw.org.pl/>, opublikowany przez organizację 19.11.2018, [dostępny w zgrupowanym w trakcie trwania projektu materiale badawczym umieszczonym w Atlasie]).

Pomimo że uczestnicy Marszu reprezentują środowisko o zbliżonym światopoglądzie, to po przyjrzeniu się z bliska, ujawnia się wiele różnych jego przestrzeni, wzajemnie sprzecznych, nieprzystawalnych i nieodpasowanych.

Czwarta zasada

Czwarta zasada heterotopii nawiązująca do czasu zakłada, że heterotopia funkcjonuje wtedy, gdy następuje zerwanie z tradycyjnym pojmowaniem czasu, wskutek czego można wyróżnić heterotopie „czasu akumulującego się w nieskończoność” (Foucault, 2005, s. 123), do których należą między innymi muzea czy biblioteki oraz heterotopie charakteryzujące się tym, że ich „czasowość” jest płynna, przejściowa i przemijająca, jak w przypadku jarmarków. Heterotopia „Marszu Niepodległości” stanowi heterotopię mieszaną i po-

przez swój charakter łączy dwie pozornie przeciwstawne tendencje – akumulowanie czasu, powtarzalne co roku nawiązywanie do kluczowych wydarzeń historycznych głęboko zakorzenionych w pamięci zbiorowej narodu oraz chwytania czasu w jego najbardziej chwilowym, kilkugodzinnym, przemijającym świętowaniu. Marsz jest przykładem heterochronii, czas aktualny łączy się z czasem przeszłym, a to sprawia, że „(...) znajdujący się w ich obrębie ludzie odłączają się od czasu” (Bełkot, 2008, ss. 45-59). Odwoływanie się do wydarzeń historycznych związanych z historią narodu polskiego (rocznica odzyskania niepodległości) i powiązanie ich z aktualnymi wydarzeniami oraz osobami powoduje nie tylko umocnienie praktyk komemoracyjnych (upamiętnienie jakiegoś zdarzenia lub osoby tablicą pamiątkową, budowlą, dziełem literackim), ale sprawia, że następuje – jak pisze Bełkot – karnawalizacja (osiąganie stanów psychiczno-fizycznego oszołomienia) obchodów państwowych (Górecka, 2019, ss. 197-211).

Przykład 3.

„Tym samym Marsz Niepodległości odbył się podobnie jak w latach ubiegłych, gromadząc nieprzebrane tłumy Polaków. Z Ronda Dmowskiego Marsz przeszedł na błonia Stadionu Narodowego, gdzie były okolicznościowe przemówienia, śpiewanie pieśni patriotycznych i religijnych, występ chóru i koncert zespołów ze sceny Rock Against Communism”. (Marsz Niepodległości 2018!, wpis ze strony <https://mw.org.pl/>, opublikowany przez organizację 19.11.2018, [dostępny w zgromadzonym w trakcie trwania projektu materiale badawczym umieszczonym w Atlasie]).

Przykład 4.

„Marsz Niepodległości to stałe wydarzenie w kalendarzu każdego polskiego nacjonalisty. 11 listopada, już po raz dziewiąty, środowiska narodowe skupione w Stowarzyszeniu Marsz Niepodległości zorganizowały największe tego typu wydarzenie w Polsce. W roku obchodów stulecia odzyskania niepodległości Marsz Niepodległości okazał się ogromnym sukcesem frekwencyjnym. Zgromadził bowiem od 250 do 300 tys. osób, co – poza pielgrzymkami Jana Pawła II do Polski – było największym wydarzeniem w Polsce po roku 1989”. (Marsz Niepodległości 2018!, wpis ze strony <https://mw.org.pl/>, opublikowany przez organizację 19.11.2018, [dostępny w zgromadzonym w trakcie trwania projektu materiale badawczym umieszczonym w Atlasie]).

Zawsze obcujemy ze świętem, kiedy dzieje się coś wyjątkowego, coś niezapomnianego. Świętować to znaczy radować się i dzielić się radością z powodu jakiejś uroczystej chwili, jaką, w tym wypadku, była setna rocznica odzyskania niepodległości przez Polskę. I choć była to uroczystość zaplanowana, być może mniej spontaniczna, to nie obeszło się w trakcie jej przygotowywania bez dyskusji i emocji na najwyższym poziomie.

Przykład 5.

„Szykuje się gigantyczne zamieszanie zamiast spokojnego świętowania 100-lecia niepodległości! Wczoraj rano prezydent Warszawy zakazała marszu narodowców, który miał przejść ulicami stolicy 11 listopada. A wieczorem prezydencyjni urzędnicy zapowiedzieli, że Marszowi Niepodległości będzie patronował Andrzej Duda. I stanie się on elementem uroczystości państwowych” (Prezydent przejmuje Marsz Niepodległości, Super Express, 08.11.2018, wydanie tradycyjne, drukowane).

Przykład 6.

„Organizatorzy marszu rano zamierzają złożyć odwołanie od decyzji prezydent Warszawy. I jeszcze dziś sąd ma się zebrać, by zdecydować w sprawie zakazu. Narodowcy i tak na marsz się szykują. – Liberalny zamordyzm nie odbierze Polakom możliwości świętowania! – komentował Robert Winnicki ze stowarzyszenia Marsz Niepodległości. A poseł PiS Paweł Lisiecki przewiduje: - Będą tłumy. Nic tak dobrze nie robi na frekwencję, jak zakaz – ocenia”. (Prezydent przejmuje Marsz Niepodległości, Super express, 08.11.2018, wydanie tradycyjne drukowane).

Zarówno Młodzież Wszechpolska, jak i Obóz Narodowo-Radykalny w relacjach z Marszem Niepodległości ukazanych na stronach internetowych i w mediach społecznościowych zamieszczają opis trasy, osoby biorące w nim udział oraz towarzyszące wydarzenia, na przykład przemówienia. Czas jest tu „przemieszany”, ponieważ z jednej strony mowa jest o „oddaniu hołdu polskiem bohaterom” (wieczność), a z drugiej – przestroga przed zagrożeniami współczesności i przyszłości, związanymi z liberalizmem kojarzonym z Europą (współczesność).

Przykład 7.

„Marsz Niepodległości rozpoczął się o godzinie 14:00, a godzinę później ruszył z Ronda Romana Dmowskiego. Na jego czele nie zabrakło działaczy Obozu Narodowo-Radykalnego oraz włoskich przyjaciół z Forza Nuova. Nieco dalej z ciekawą oprawą uformowała się Młodzież Wszechpolska – drugi z organizatorów całego wydarzenia. Dzięki temu Marsz zachował nacjonalistyczny charakter. Pokazał również, że Polacy chętnie brali w nim udział. Udało się zachęcić do wspólnego świętowania ponad 250 tysięcy Polaków.

W naszej galerii widać doskonale, kto brał udział w manifestacji. Wbrew temu, co podają media głównego nurtu, na Marszu Niepodległości nie zabrakło kombatantów z Armii Krajowej, Narodowych Sił Zbrojnych, rodzin, dzieci, czy poszczególnych stowarzyszeń. Zgromadziliśmy ludzi z różnych stron Polski, w różnym wieku, którym przyświecał tylko jeden cel – oddanie hołdu polskiem bohaterom walczącym o niepodległość kraju”. (Warszawa: Relacja

z Marszu Niepodległości 2018, Facebook ONR, 12.11.2018, <https://www.onr.com.pl/2018/11/12/warszawa-relacja-z-marszu-niepodleglosci-2018/>, [dostęp: 23.11.2023]).

Piąta zasada

Według piątej zasady, heterotopie zakładają system otwarcia i zamknięcia, który jednocześnie izoluje je i czyni przepuszczalnymi (Foucault, 2005, s. 123). Nie są one zatem tak łatwo dostępne, jak przestrzeń publiczna, ale po spełnieniu pewnych warunków, można do nich „wejść” i z nich „wyjść”. Badany przez nas Marsz Niepodległości jest przestrzenią, do której można dołączyć na trzy sposoby i również na trzy sposoby ją opuścić. Po pierwsze, wchodząc (wychodząc) uprzednio do Stowarzyszenia Marsz Niepodległości, czyli organizatora tego wydarzenia i/lub organizacji współpracujących przy tym wydarzeniu (np. Młodzieży Wszechpolskiej (MW), Obozu Narodowo-Radykalnego (ONR)). Po drugie, włączyć się w działania jako: a) strażnik Marszu; b) medyk; c) kwestor; d) sprzedawca na stoisku; e) informator w punkcie informacyjnym oraz analogicznie, zaprzestać tych działań po zakończeniu Marszu. Po trzecie, fizycznie dołączając do Marszu w dniu wydarzenia i opuszczając ten Marsz wraz z jego końcem.

Pierwszy sposób zakłada konieczność spełnienia szeregu warunków umożliwiających stanie się członkiem organizacji współtworzących Marsz, czyli wspomnianych już MW czy ONR. Do tych wymogów należą: posiadanie obywatelstwa polskiego, wiek od 15 do 30 r.ż., odbycie półrocznego stażu, zdania egzaminu i złożenia przysięgi, opłacenia składki członkowskiej oraz przedstawienie rekomendacji od dwóch członków (w przypadku członkostwa w MW) (Art. 6 Statutu MW) oraz wyznawanie wartości narodowo-katolickich (w przypadku członkostwa w obu organizacjach).

Przykład 8.

„Członkiem Stowarzyszenia może być osoba narodowości polskiej akceptująca polskie wartości narodowe i katolickie, utożsamiająca się z zawartymi w statucie celami i sposobami działalności Stowarzyszenia”. (Art. 4. Statutu Młodzieży Wszechpolskiej, <https://mw.org.pl/wp-content/uploads/2021/07/Statut-Mlodziezy-Wszechpolskiej.pdf>, [dostęp: 24.11.2023]).

Wskutek braku umieszczenia do publicznej wiadomości statutu ONR niemożliwe jest wskazanie warunków wejścia i wyjścia z tej organizacji. Jedna z działaczek podkreśla, że w ONR-ze nie ma granicy wieku: „Gdyby do nas przyszła osoba w wieku 29 lat, tobym jej poradziła, żeby poszła do ONR-u lub Ruchu Narodowego” (Gazeta Wyborcza, 2018). Ze strony ONR można dowiedzieć się jedynie, że kandydatów prosi się o wypełnienie ankiety i podzielenie informacjami na temat danych kontaktowych, w tym

do FB, wykonywanego zawodu, wykształcenia, określenia stosunku do Kościoła katolickiego (<https://www.onr.com.pl/dolacz-do-nas/>, [dostęp: 15.10.2023]). Jak podkreśla wspomniana już wcześniej działaczka, „sporo czasu potrzeba, żeby wsiąknąć w organizację” [aut. – MW]. Oznacza to, że formalne wejście do organizacji to jedno, ale jeszcze trzeba liczyć się z tym, że trochę czasu zajmie zanim działacz zaznajomi się z organizacją, poczuje się jej członkiem (<https://www.onr.com.pl/dolacz-do-nas/>, [dostęp: 15.10.2023]). Wejście fizyczne do siedziby organizacji dla osób postronnych nie jest proste – odbywa się na zaproszenie (<https://www.onr.com.pl/dolacz-do-nas/>, [dostęp: 15.10.2023]). Sposób opuszczenia organizacji nie jest nigdzie przedstawiony. Opuszczenie MW, nieoznaczające jednoznacznie opuszczenia przestrzeni Marszu, wymaga spełnienia określonych warunków, to jest złożenia rezygnacji z członkostwa, niepłacenia składki członkowskiej, czy osiągnięcia 30 roku życia (<https://www.onr.com.pl/dolacz-do-nas/>, [dostęp: 15.10.2023], art. 10).

Dołączenie do przestrzeni Marszu ze względu na pełnioną rolę (strażnik, medyk, kwestor, sprzedawca i informator) wymaga od zainteresowanych złożenia ankiety wolontariackiej i, jak można przypuszczać, podjęcia pewnych czynności przygotowawczych (np. zapoznanie się z zasadami ochrony Marszu w przypadku strażnika czy z informacjami odnośnie do samego wydarzenia w przypadku pełnienia roli informatora) (<https://marszniepodleglosci.pl/dolacz/>, [dostęp: 14.10.2023]) oraz wykonania pracy zgodnie z wyznaczoną rolą na miejscu, podczas samego wydarzenia, aby można było w ogóle powiedzieć o wejściu do heterotopii Marszu. Procedura wyjścia nie została opisana w dostępnych dokumentach.

Trzeci sposób wejścia do heterotopii Marszu, choć wydaje się najprostszy, ponieważ pozornie wymaga jedynie przyścia i bycia na wydarzeniu, to jednak może, ale nie musi, wiązać się z pewnymi czynnikami, które należy spełnić. Dotarcie na Marsz kosztuje i pochłania czas. W zależności od odległości, koszty mogą być wyższe/niższe i obejmować oprócz dojazdu/powrotu także nocleg. Wyjście z heterotopii Marszu w tym rozumieniu to po prostu opuszczenie jej przestrzeni.

Szósta zasada

Zgodnie z szóstą zasadą heterotopii, pełnią one pewną funkcję wobec pozostałych przestrzeni, a mieści się ona między dwoma biegunami tworzącymi albo przestrzeń iluzji, albo kompensacji. Iluzja oznacza odsłonięcie realnej przestrzeni. Jej złudność jest tworzona przez uwidocznienie wszystkich miejsc, „między które podzielone jest ludzkie życie” (Foucault, 2005, s. 124). Przeciwnością iluzji w rozumieniu Michela Foucaulta jest heterotopia kompensacji, która uwidacznia „(...) inną realną przestrzeń, tak doskonałą,

dokładną, tak dobrze uporządkowaną, jak nasza jest nieporządna, źle skonstruowana i pomieszana” (Foucault, 2005, s. 124).

Marsz pełni funkcję kompensacji, gdyż pozwala jego organizatorom oraz uczestnikom nie tylko na identyfikację z samym wydarzeniem, ale także na wyrażenie pewnej idei albo zmanifestowanie swoich poglądów w związku z tym wydarzeniem. Chodzi tu przede wszystkim o możliwość tworzenia dyskursywnego MY (Polacy, Naród), które w rezultacie tworzy przestrzeń symboliczną, spełniającą funkcję kompensacyjną wobec innych przestrzeni.

Przykład 9.

„MARSZ NIEPODLEGŁOŚCI TO NIEWĄTPLIWIE IDEA, KTÓRA IDZIE W POPRZEK TAK MODNEJ OD KILKU LAT W EUROPIE POPRAWNOŚCI POLITYCZNEJ I PROJEKTOWI SPOŁECZEŃSTWA OTWARTEGO, W ZAMYŚLE LIBERAŁÓW ZASTĘPUJĄCEGO, A WRĘCZ WCHŁANIAJĄCEGO, POSZCZEGÓLNE NARODY

KTO NAPRAWDĘ IDZIE?

Marsz narodowców? Marsz faszystów? Marsz agresywnych ludzi w kominarkach i z racami? Tak chcą, by wyglądał w ich telewizjach. Tak go pokazują. Choć rzeczywistość jest zupełnie inna.

To jest tak kolorowy marsz, jak kolorowe jest polskie społeczeństwo, może rzeczywiście z wyłączeniem środowisk lewicowo-liberalnych. Nie użyłbym natomiast określenia „marsz narodowców”, bo choć organizatorzy powołują się na tradycję narodową, to nie znaczy wcale, że uczestnicy tak sytuują się na scenie politycznej – mówi politolog prof. Waldemar Paruch. („Dlaczego nie nawidzą tego marszu?”, Sieci, 12.11.2018, wydanie tradycyjne, drukowane).

Marsz Niepodległości tworzy pewną przestrzeń symboliczną, która spełnia funkcję kompensacyjną, gdyż jest odpowiedzią na brak uporządkowania współczesnego świata, wraz jego wielością problemów i braku konkretnych rozwiązań. W Marszu aktorzy społeczni oraz identyfikacje grupowe są jasno sformułowane, a problemy społeczne oraz ich sprawcy nazwani. Hasła ochrony, obrony, oporu, sprzeciwu, walki są tymi, które najczęściej pojawiają się w analizowanych dokumentach wtórnych wybranych organizacji młodzieżowych działających w Polsce.

Przykład 10.

„Marsz Niepodległości jest inicjatywą oddolną, zorganizowaną przez Polaków dla Polaków. Nikt nie ma prawa zabronić nam świętowania setnej rocznicy czy zmusić nas do upaństwowienia społecznego charakteru Marszu. Choćby miasto zakazało organizacji Marszu, choćby się waliło i paliło, «choćby na smokach wojska latające», Marsz Niepodległości w setną rocznicę jej odzyskania i tak się odbędzie! Najwyżej w formie zgromadzenia spontanicznego!

Nie odwołujemy wyjazdów! Nie rezygnujemy z organizacji! Przeciwnie: apelujemy jeszcze silniej – przyjeżdżajcie na Marsz Niepodległości niezależnie od wszystkiego! Pokażcie, że nie ma siły, która byłaby zdolna nasz dostęp zatrzymać!” (Oświadczenie Zarządu Głównego Młodzieży Wszechpolskiej w sprawie decyzji o zakazie Marszu Niepodległości, umieszczone na stronie www.mw.org.pl dnia 07.11.2018 (materiał zgromadzony w trakcie trwania projektu, umieszczony w bazie dokumentów w Atlasie; fragmenty dostępne na stronie Rzeczypospolitej wydanie internetowe: <https://www.rp.pl/wydarzenia/art1651651-mlodziez-wszechpolska-nikt-nie-ma-prawa-zabronic-nam-swietowania-marsz-odbedzie-sie-choeby-sie-palilo>, [dostęp: 24.11.2023])).

Marsz Niepodległości tworzy także przestrzeń symboliczną dla organizacji biorących udział w jego tworzeniu poprzez gloryfikację i samogloryfikację jego prekursorów i uczestników, którzy dzięki swojemu zaangażowaniu sprawiają, że Marsz staje się co roku świętem wszystkich Polaków, którzy chcą łączyć czas radosnego świętowania (festiwalu) z pamięcią o bohaterach i historycznych wydarzeniach (wieczności).

Przykład 11.

„Aleksander Krejckant opowiadał, przez pryzmat minionych lat, jak na przełomie tego czasu Marsz stopniowo ukuł się w regularne, tak bardzo ważne wydarzenie, które co roku skupia już kilkaset tysięcy osób. Wspominał pierwszy Marsz Niepodległości, który miał miejsce w 2009 roku i zgromadził ponad trzysta osób, które spotkały się na warszawskiej Starówce. Wspominał, jak przez okres dekady działacze ze środowisk narodowych padali ofiarami nagonek medialnych, kluczowych mass mediów i chuliganerii antyfaszytowskiej. Przybliżył również działalność Stowarzyszenia Marsz Niepodległości, opowiadając jak dużo pracy, funduszy, czasu oraz serca poświęcają działacze i wolontariusze, aby co roku ulicami Warszawy, bezpiecznie, radośnie i dumnie tłum Polaków mógł wejść na Rondo Romana Dmowskiego i świętować dzień, w którym Polska odzyskała niepodległość” (Wrocław: Dyskusja „Dokąd poniosą nas „nogi”, czyli gdzie zaprowadzi nas Marsz Niepodległości?” ONR, 22.11.2018, <https://www.onr.com.pl/2018/11/22/wroclaw-dyskusja-dokad-poniosa-nas-nogi-czyli-gdzie-zaprowadzi-nas-marsz-niepodleglosci/>, [dostęp: 09.11.2023])).

Marsz Niepodległości tworzy przestrzeń iluzji normalności, odwołującej się do upamiętnienia wydarzeń historycznych ważnych dla każdego obywatela Polski, ale ostatecznie odsłania całą prawdę na temat realnej przestrzeni, która tworzona jest przez uczestników ugrupowań prawicowych, którzy w trakcie jego trwania popularyzują wartości i normy ważne z punktu widzenia jedynie wybranych obywateli RP. Ta ambiwalentna natura heterotopii marszu sprawia, że wiodący głos należy do iluzji, by po chwili ustąpić

jednak drugiemu głosowi – kompensacji. Widać to najwyraźniej w hasłach, jakie są propagowane podczas Marszu, które według Pawła Malendowicza roztaczają iluzoryczną „(...) wizję innej Polski kulturowo i narodowo jednolitej, antyglobalizacyjnej, antyunijnej i upodmiotowionej na arenie międzynarodowej” (Malendowicz, 2016, s. 205). Zatem, hasła popularyzowane przez środowiska odpowiedzialne za organizację marszu są „(...) zagrożeniem dla integracji europejskiej opartej na zasadach właściwych Unii Europejskiej, wielokulturowości, przemieszaniu etnicznym, prawach człowieka, laickości, zaniku państw narodowych oraz dominacji pozapolskich ośrodków władczych” (Malendowicz, 2016, s. 205). Ale z haseł propagowanych na Marszu wyłania się też ich funkcja kompensacyjna, prezentująca wizję Europy jednolitych kulturowo i suwerennych państw, w których da się pogodzić interesy różnych narodów i kultur w formie etnopluralizmu, który mówi o poszaniowaniu innych tożsamości narodowych i prawie każdej wspólnoty narodowej do swobodnego rozwoju we własnym państwie. Ale ten „antyszowinizm” działa jedynie w ramach cywilizacji europejskiej, czy też – białej rasy.

Podsumowanie

Marsz Niepodległości jest *inną przestrzenią*, która wpisuje się w koncepcję heterotopii, sformułowaną przez Michela Foucaulta, ponieważ:

a) zestawia ze sobą różne, niekompatybilne przestrzenie – przestrzeń organizacji tworzących Marsz Niepodległości, przestrzeń innych organizacji sympatyzujących z Marszem, przestrzeń reprezentantów miast, przestrzenie ideologiczne, przestrzeń *sacrum* i *profanum*;

b) jest powiązana z „kawałkami” czasu – Marsz łączy czas aktualny z czasem przeszłym, ma charakter mieszany – z jednej strony akumuluje czas świętowania historycznych wydarzeń, które to świętowanie jest powtarzalne, a z drugiej chwyta czas świętowania, który jest ulotny;

c) wymaga spełnienia określonych warunków, żeby do niej dołączyć lub ją opuścić – najtrudniej wejść do organizacji współtworzących Marsz, co wiąże się ze spełnieniem szeregu formalnych warunków, takich jak między innymi posiadanie obywatelstwa polskiego, określony wiek, wyznawanie wartości narodowo-katolickich; nieco łatwiej wejść w przestrzeń Marszu pełniąc określone role w samym wydarzeniu, jak ochroniarz, czy sprzedawca, a najprościej – po prostu stawić się na sam Marsz;

d) pełni pewną funkcję między dwoma biegunami będącymi albo przestrzenią iluzji albo kompensacji (funkcja kompensacyjna Marszu polega na tym, że pozwala uczestnikom nie tylko na identyfikację z samym wydarzeniem, ale także na wyrażenie pewnej idei albo zmanifestowanie swoich po-

glądów w związku z tym wydarzeniem, podczas gdy funkcja iluzoryczna polega na tworzeniu wrażenia normalności odwołującej się do wydarzeń historycznych, ale odsłania prawdę na temat realnej przestrzeni).

Pomimo że uznajemy Marsz Niepodległości za przykład heterotopii, warto zauważyć, że w niektórych przypadkach i dla niektórych osób spełnia on kryteria przestrzeni publicznej – jest miejscem dostępnym nieodpłatnie i powszechnie, w związku z czym może znajdować się na pograniczu heterotopii i nie-heterotopii.

Tym, co wyłania się z powyższej analizy i uzupełniającego ją przeglądu literatury jest wyjątkowość tej przestrzeni, polegająca na jednoczesnej zmienności i stałości przestrzennej (marsz jest ruchomy, do jego przestrzeni przedostają się różne inne przestrzenie), zasięgu oddziaływania (na poziomie fizycznym może dotyczyć tylko zgromadzonych, ale na poziomie symbolicznym angażuje wiele różnych środowisk), wielości sposobów włączania się w tę przestrzeń (od stania się formalnym członkiem organizacji współtworzących Marsz, aż do wstąpienia w jego szeregi w dniu wydarzenia) oraz na znaczącej funkcji, którą pełni (wyraża światopoglądy, jest miejscem celebracji, manifestacji). Badania Marszu, które zaprezentowaliśmy pokazują, że pozostaje on przestrzenią, która może w kolejnych latach zniknąć, przekształcić się, stać się konkurencją dla innych, podobnych wydarzeń, których powstanie planują różne środowiska, najczęściej o odmiennej ideologii od organizatorów obecnego Marszu.

Z heterotopiczności Marszu Niepodległości płyną dwa główne wnioski, których oddziaływanie jest szerokie, ponieważ wychodzi poza przestrzeń tego wydarzenia i wpływa na całe społeczeństwo. Po pierwsze, Marsz stał się heterotopią, w której uwidacznia się walka o władzę, a właściwie stał się symbolicznym narzędziem w tej walce. Jak dotąd, było to niespotykane w badaniach nad heterotopiami. Po drugie, ze względu na swoją złożoność, Marsz Niepodległości oddziałuje na społeczeństwo z różną intensywnością, a jej skala jest naprawdę szeroko rozpięta – od osób nieuczestniczących w Marszu, poprzez przypadkowych uczestników, następnie zaangażowane fizycznie i emocjonalnie osoby i/lub grupy, które specjalnie się na ten Marsz wybrały, aż do organizatorów, dla których jest to najważniejsze wydarzenie w roku.

Wkład autorów

Autorzy deklarują równy wkład w organizację badań i powstanie pracy.

REFERENCES

Opracowania

- Archacka, M. (2016). *Szkoła. Społeczna rola heterotopii*. W: J. Gromysz, R. Włodarczyk (red.), *Utopia a edukacja*, tom I – *O wyobrażeniach świata możliwego* (ss. 155-162). Wrocław: Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego
- Belkot, A. (2008). *Karnawalizacja jako pojęcie ludyczne*. W: A. Sudryk, J.Z. Szeja (red.), *Kulturotwórcza funkcja gier. Gra w kontekście edukacyjnym, społecznym i medialnym* (ss. 45-59). Poznań: Polskie Towarzystwo Badania Gier
- Denzin, N.K., Lincoln, Y.S. (2005). *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. Los Angeles: SAGE Publications, Inc.
- Foucault, M. (2006). *Inne przestrzenie*. *Teksty Drugie*, 6, 117-125
- Januszewska, E. (2021). *Pociąg jako miejsce heterotopii. Traumatyczne doświadczenia czecheńskiej uchodźczynie*. *Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo*, 1(51), 97-120
- Jaworska-Witkowska, M. (2015). *Heterotopia, allotopia i atopsy: o (nie)miejscach kultury i tekstu i tryumfie myślenia międzyprzestrzennego*. *Transdyscyplinarne Studia o Kulturze (i) Edukacji*, 10, 103-142
- Kurzynoga, M. (2012). *Heterotopia domu dziecka, czyli o miejscu bez miejsca*. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, 4(60), 87-95
- Malendowicz, P. (2016). *Marsz Niepodległości, czyli inna Europa jest możliwa*. *Annales Universitatis Mariae Curie Skłodowska, Sectio K. Politologia*, 2(23), 195-206
- Ostrowicka H. (2010). *Horyzont oczekiwań – z recepcji myśli Michela Foucault w badaniach pedagogicznych*. *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja: Kwartalnik Myśli Społeczno-Pedagogicznej*, 3(51), 7-23
- Piasecka, M. (2020). *(Geo)poetyka marzenia. Utopia – heterotopia – trzecia przestrzeń*. Wrocław: Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego
- Wiącek, E. (2019). *The Rhetoric of the “March of Independence” in Poland (2010-2017) as the Answer for the Policy of Multiculturalism in the EU and the Refugee Crisis*. *Politeja*, 4(61), 149-166
- Wiśniewski, R. i in. (2019). *O 11 listopada pewnego roku. Świętowanie stulecia odzyskania niepodległości w ujęciu socjologicznym*. Warszawa: Wydawnictwo NCK
- Wolniewicz-Słomka, K. (2023). *Defending the nation: The discourse on youth nationalist organizations in the Polish press*. *International Journal of Media & Cultural Politics*
- Wójtowicz, A. (2014). *Pałac Staszica jako heterotopia afektywna – refleksja humanistyczna w planowaniu przestrzennym*. *Teksty Drugie*, 305-320

Źródła internetowe

- Blair, E. (2009). *A further education college as a heterotopia*, *Research in Post-Compulsory Education*, 14(1), 93-101; <https://doi.org/10.1080/13596740902717465>
- Głuchowski, P., Klimkowska, M. (2021). *Między utopijnością a rzeczywistością – heterotopia Nocy Kultury*. W: A. Kołtun, J. Wawiórka-Kamieniecka (red.), *Spisane po Nocach Kultury*. Lublin: Wydawnictwo Episteme, 295-316; <https://www.umcs.pl/pl/-spisane-pocach-kultury-ksiazka,24367.htm>
- Górecka, E. (2019). *Inne miejsca – filmowe obrazy antykwariatu jako heterotopie*. *Przestrzenie Teorii*, 32, 197-211; <https://doi.org/10.14746/pt.2019.32.10>

- Historia Marszu Niepodległości, <https://marszniepodleglosci.pl/historia/> [dostęp: 11.10.2023]
- <https://www.rp.pl/wydarzenia/art1648491-marsz-czy-dwa-marsze-gronkiewicz-waltz-sklada-odwolanie> [dostęp: 18.10.2023]
- https://www.rmfm24.pl/raporty/raport-100-lat-niepodleglej/fakty/news-marsze-dla-ciebie-polsko-i-niepodleglosci-w-warszawie-250-ty,nId,2659313#crp_state=1 [dostęp: 18.10.2023]
- Kurcińska, L. (2018). *Heterotopia przedszkola, o „nie-miejscu w miejscu”*. Forum Pedagogiczne, 8(2), 257-266; <https://doi.org/10.21697/fp.2018.2.18>
- Marsz Niepodległości 2018; <https://www.facebook.com/MarszNiepodleglosci/posts/%EF%B8%8F-do%C5%82%C4%85cz-do-m%C5%82odzie%C5%BC-wszechpolska-%EF%B8%8F-httdolaczmworgpl-%EF%B8%8Fkontynuuj-96-letni%C4%85-trady/1794636727238387/> [dostęp: 23.10.2023]
- Marsz Niepodległości. <https://marszniepodleglosci.pl/historia/> [dostęp: 11.10.2023]
- Mikulski, J. (2018). *Marsz czy dwa marsze? Gronkiewicz-Waltz składa odwołanie*; <https://www.rp.pl/wydarzenia/art1648491-marsz-czy-dwa-marsze-gronkiewicz-waltz-sklada-odwolanie> [dostęp: 18.10.2023]
- Rmf24. (2018). https://www.rmfm24.pl/raporty/raport-100-lat-niepodleglej/fakty/news-marsze-dla-ciebie-polsko-i-niepodleglosci-w-warszawie-250-ty,nId,2659313#crp_state=1 [dostęp: 18.10.2023]
- Rukat, R. (2020). *O „zwykłych ludziach” na Marszu Niepodległości. Etnografia demonstracji ulicznej*. Adeptus, 10, a.2139, <https://doi.org/10.11649/a.2139>
- Skini, policja i antyfaszyści. Konflikt trwa od lat*, Grzegorz Szymanik, https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/56,34862,10624511,Skini_policja_i_antyfaszysci_Konflikt_trwa_od_lat.htmlWarszawa: Relacja z Marszu Niepodległości 2018 <https://www.onr.com.pl/2018/11/12/warszawa-relacja-z-marszu-niepodleglosci-2018/> [dostęp: 23.10.2023])
- Winogrodzki, K. (2018). *Znamy frekwencję w Warszawie. 200 tys. Polaków wzięło udział w „Biało-Czerwonym Marszu”*; <https://wiadomosci.wp.pl/znamy-frekwencje-w-warszawie-200-tys-polakow-wzielo-udzial-w-bialo-czerwonym-marszu-6315829777533057a> [dostęp: 05.10.2023]
- Wirtualna Polska, <https://wiadomosci.wp.pl/znamy-frekwencje-w-warszawie-200-tys-polakow-wzielo-udzial-w-bialo-czerwonym-marszu-6315829777533057a> [dostęp: 05.10.2023]
- Witkowski, P., Woroncow, J., Puchała, D. (2023). *The Polish Independence March as a Contact Hub and a Model for European Extremism*. Counter Extremism Project; https://www.counterextremism.com/sites/default/files/2023-03/CEP%20Report_Polish%20Independence%20March_Jan%202023.pdf [dostęp: 24.10.2023]